

La percepció externa de l'andorranitat: una aproximació històrica

Carles Gascón i Chopó

La percepció externa d'un fet diferencial andorrà implica, en primer lloc, l'apreciació d'unes circumstàncies diverses a un costat i l'altre de la frontera, basada en l'evolució d'una realitat jurídica que, a través d'un procés històric llarg, progressiu i complex, ha culminat en la consolidació d'un estat independent, el Principat d'Andorra, reconegut pel dret internacional, dins d'un territori de les dimensions d'una comarca catalana, que originàriament participava del mateix ordenament jurídic que la resta de territoris veïns així com del mateix bagatge cultural, social i humà. Aquest fet jurídic com a únic element clarament diferenciador implicaria, originàriament, unes particularitats massa subtils per ser còpsades com a realitat prou significativa en un marc caracteritzat per l'heterogeneïtat jurídica pròpia de l'ordenament feudal. Només la lenta consolidació de l'estat modern com a marc de referència identitari, i la seva progressiva intromissió en camps cada vegada més amplis de l'existència quotidiana de les persones afavoriria la percepció cada vegada més viva de determinades diferències inherents al fet d'haver nascut a una banda o a l'altra d'aquella ratlla imaginària que es començava a conèixer amb el nom de frontera.

Fins allà on ens permet arribar la documentació, Andorra fou, dins de l'Imperi carolingi, una dependència més del comtat d'Urgell, un territori format per sis parròquies que s'agrupaven sota un mateix indicador geogràfic, tal com passava amb la vall de Tost o la vall de la Vansa, amb un possible rerefons de caràcter administratiu que se'ns escapa. Fos com fos, en certs moments aquesta dependència no resultaria gaire còmoda als comtes d'Urgell, especialment a partir de l'anomenat afer Bragafols, l'any 988, en què fracassarien a l'hora d'imposar un determinat model administratiu i l'autoritat dels seus subordinats sobre les Valls.

L'any 1133, malgrat la venda efectuada dels seus drets sobre Andorra als bisbes

de la Seu, els comtes d'Urgell se seguiren considerant els senyors superiors de les Valls, si bé aquesta consideració era cada cop més teòrica que real a causa del seu allunyament físic dels territoris originaris del comtat. Cal tenir en compte, però, que la senyoria eminent seria assumida pels seus successors en la titularitat del comtat d'Urgell, és a dir, pels reis de la Corona d'Aragó, i és en aquest sentit que cal interpretar la presència de Pere II el Gran en la signatura dels primers Pariatges, el qual acudia per imposar un pacte que posés fi a les diferències entre dos dels seus vassalls, el bisbe d'Urgell i el comte de Foix com a senyor del vescomtat de Castellbò, que implicaven unes valls pirinenques que considerava situades dins de la seva monarquia, sense cap altra particularitat que el fet de ser governada, a partir d'aquell moment, per dos cosenyors, un d'eclesiàstic i un de laic, segons un model que no era estrany a la Corona d'Aragó –pensem en el cas proper d'Organyà des de 1233– i encara menys a les terres del comtat de Foix.

Amb tot, els comtes de Foix mai no consideraren Andorra com a part integrant del vescomtat de Castellbò, tal com fou palès a la mort del comte Gastó I, l'any 1315 i la divisió dels seus dominis al nord i al sud de la serralada pirinenca. Andorra fou separada de la resta dels dominis catalans de la família i incorporada al comtat de Foix, i els seus habitants aprofitarien l'ambivalència de la nova situació per comerciar lliurement entre el País de Foix i Catalunya, activitat que era contemplada com un greuge comparatiu per part de certes comunitats del costat català. Les queixes que se'n derivaren poden considerar-se com les primeres manifestacions explícites d'una actitud diferenciada dels andorrans en relació amb les normes comercials que regien les altres comunitats del Pirineu català.

Així mateix, ja entrat el segle XVI, els mateixos monarques peninsulars comencen a percebre Andorra com una entitat política diferenciada de la resta dels seus dominis pirinencs. D'aquesta manera, el rei Ferran el Catòlic, arran de la campanya de 1512, ocupà tots els territoris peninsulars que depenien de la casa de Foix, concretament el regne de Navarra i el vescomtat de Castellbò, però considerà les Valls com una entitat específica i mai no en va qüestionar els drets del cosenyor francès. Aquesta percepció, bé que encara força indefinida, va mantenir Andorra al marge de l'acció de la Inquisició, malgrat algunes temptatives, i ja a final del segle encara s'incrementà quan el darrer descendent de la casa de Foix esdevingué rei de França i va transmetre a la monarquia francesa els drets que havien assumit els seus avantpassats a través dels Pariatges. La potència dels nous cosenyors obligaria els bisbes d'Urgell a cercar la protecció de la monarquia hispànica com a garantia dels seus drets sobre Andorra, de manera que augmentaria la indefinició política de les Valls i es percebria cada cop més, sempre en l'àmbit polític, com un territori neutre, situat entre les dues potències veïnes, cadascuna de les quals garantia l' statu quo davant de les pressions de l'altra.

L'any 1716, la imposició del Decret de Nova Planta a Catalunya posava fi a les antigues franquícies duaneres que garantien el trànsit de mercaderies i de bestiar

andorrans a través de la frontera, obtingudes a través de determinats privilegis confirmats pels sobirans de la Corona d'Aragó des de la baixa edat mitjana. Aquest fet situava Andorra fora de l'espai econòmic del regne d'Espanya i, de fet, trencava amb els darrers vincles legals que unien les Valls amb l'antiga Corona d'Aragó. A partir d'aquest moment la frontera esdevindria una barrera invisible però força present en la quotidianitat dels veïns dels dos cantons, ja que imposaria certes dificultats per al trànsit de persones i de béns, tot i que també crearia noves oportunitats de negoci a través del contraban. Però la naturalesa d'aquesta nova realitat aranzelària podia ser fàcilment percebuda com un nou capítol dels privilegis i exempcions que havien estat atribuïts als andorrans des de temps immemorials, sense que per això els convertís necessàriament en una comunitat diferenciada als ulls dels seus veïns catalans.

Ja entrat el segle XIX, la difusió de les noves idees vinculades a l'onada revolucionària que sacsejà Europa va propiciar l'aparició de noves percepcions, de vegades contradictòries, sobre el fet andorrà. D'aquesta manera, les peculiaritats institucionals d'Andorra foren considerades alternativament com un anacronisme feudal intolerable per part del liberalisme més radical, agreujat per la naturalesa eclesiàstica del copríncep espanyol, o com una curiositat estimulante, testimoni d'una vella Europa que desapareixia sota el corró uniformitzador de la Revolució Industrial. La crítica liberal a la realitat andorrana donaria lloc, des del costat espanyol, a diversos plantejaments poc reeixits que proposaven l'absorció dels drets del bisbe d'Urgell per part de l'Estat espanyol. Més fructífera resultaria la percepció romàntica, que incitaria viatgers i aventurers de diversos punts d'Europa a internar-se en aquesta darrera frontera al cor de l'Europa industrial. Aquests primers expedicionaris romàntics obririen la porta a un nou interès per la realitat andorrana de la mà d'estudiosos de banda i banda del Pirineu, que contribuirien a la difusió de la seva especificitat jurídica entre el públic francès i català.

Paral·lelament, els trasbalsos socials i polítics que sacsejaren els dos països veïns des de final del segle XVIII propiciaren una nova percepció d'Andorra que implicaria més persones i fixaria d'una forma definitiva la visió del país com un territori diferent, realment aliè als instruments repressors dels seus veïns, que oferia un refugi segur als perseguits d'un costat i de l'altre. Jesuïtes expulsats per dèspotes il·lustrats, liberals que fugien de la reacció, carlins vençuts en retirada, desertors francesos que no volien morir a Verdun, franquistes que fugien dels rojos, rojos que fugien dels franquistes, aviadors aliats abatuts a França, jueus encaçats pels nazis... Andorra oferiria per a tots ells i per a molts més una promesa de llibertat i de seguretat, arribessin d'on arribessin, en una realitat que omplia de contingut les pretensions de neutralitat que ja expressava Antoni Fiter i Rossell a mitjan segle XVIII en el seu *Manual digest*.

La darrera fase d'aquest procés de diferenciació pel que fa a la percepció d'Andorra i dels andorrans pels seus veïns s'inicia amb l'enlairament econòmic del Princi-

pat a mitjan segle xx. L'espectacular desenvolupament del sector terciari posa fi a un model de societat tradicional, basat en l'agricultura i la ramaderia, comuna a bona part del Pirineu, i Andorra passa de ser un territori recòndit i relativament aïllat a convertir-se en un veritable referent turístic que atreu milers de visitants anuals. Els andorrans assumeixen nous interessos econòmics, noves fórmules de relació social, nous patrons demogràfics i nous hàbits perfectament diferenciats de les poblacions veïnes. Lentament els andorrans deixen de necessitar els serveis de la Seu d'Urgell, el referent urbà més proper fins aleshores, i els papers s'intercanvien: Andorra, tradicional exportadora de treballadors en èpoques de baixa activitat agrària, passa a absorbir els excedents de mà d'obra de la capital alturgellenca i del seu entorn.

D'aquesta manera, la progressiva diferenciació social i el canvi dels rols econòmics tradicionals durant les últimes dècades ha propiciat un cert allunyament dels interessos, les inquietuds i les vivències de les comunitats de tots dos cantons de la frontera, un allunyament que s'ha vist incrementat amb el desplegament de tot l'aparell institucional implícit en la Constitució de 1993, amb una nova projecció internacional d'Andorra que demana la intermediació de Madrid o de Barcelona com a obligats interlocutors amb els veïns tradicionals. Malgrat tot, cal no oblidar les simpaties que suscita Andorra pel seu paper crucial en la projecció internacional de la catalanitat, com a únic país del món on el català és llengua oficial. Aquest fet ha permès sentir la nostra llengua en l'Assemblea General de les Nacions Unides i en altres institucions d'abast internacional. Vist des de Catalunya, el paper d'Andorra en aquest sentit és força positiu i aporta un raig d'esperança per al reconeixement de la nostra cultura, comuna a tots dos cantons de la frontera i que, n'hem de ser tots ben conscients, ens uneix per damunt de qualsevol diferència.

Carles Gascón i Chopo,

historiador i tècnic al Consell Comarcal de l'Alt Urgell